

Antoni Słonimski, Marina Słonimska

SPECYFIKA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI MIESZKAŃCÓW ZACHODNICH I WSCHODNICH REGIONÓW BIAŁORUSI

Artykuł analizuje terytorialne różnice w intensywności i cechach drobnej prywatnej przedsiębiorczości na Białorusi. Pod wieloma względami Białoruś dzieli się na część zachodnią i wschodnią. Linia podziału jest przedwojenna granica między Polską a ZSRR. Wschodnia część jest bardziej uprzemysłowiona i zurbanizowana: ludność miejska w tej części stanowi 76%, podczas gdy w zachodniej części - 60%. We wschodniej części znajdują się największe miasta kraju. Ludność tej części cechuje się też wyższym poziomem wykształcenia. Intensywność drobnej prywatnej przedsiębiorczości, mierzonej udziałem osób pracujących na własny rachunek i zatrudniających pracowników najemnych w całości ludności zawodowo czynnej, wykazuje wysoką korelację z poziomem urbanizacji i wykształcenia. Z tego powodu prywatna przedsiębiorczość jest najlepiej rozwinięta w mieście Mińsku i wschodniej części republiki. Jednakże na tych obszarach zachodniej i wschodniej części, które mają podobny poziom urbanizacji i wykształcenia, intensywność prywatnej przedsiębiorczości jest wyraźnie wyższa w części zachodniej. Badania przeprowadzone w dwu obwodach: grodzieńskim (zachód) i witebskim (w większości wschód) wykazały też różnice w postawach prywatnych przedsiębiorców. Ci pierwsi wykazują korzystniejsze cechy z punktu widzenia gospodarki rynkowej i konkurencyjności. Podczas, gdy ci pierwsi od państwa oczekują przede wszystkim dania im większej niezależności, ci drudzy - przede wszystkim państwowego wsparcia. Różnice te wynikają z przyczyn historycznych - krótszej przynależności do ZSRR i krótszego okresu gospodarki socjalistycznej, oraz od położenia przygranicznego - bliższych kontaktów Grodzieńszczyzny z krajami zaawansowanymi w rozwoju gospodarki rynkowej: Polski i Litwy.

We współczesnych teoriach rozwoju regionalnego ważną rolę jako czynnikowi wzrostu na określonym terytorium przypisuje się małej przedsiębiorczości (Bąk et al. 2001). Szczególnie duże wrażenie robi wkład małego biznesu krajów wysoko uprzemysłowionych w rozwiązywanie problemów zatrudnienia i aktywizacji działalności innowacyjnej. Dla Republiki Białoruś, jak i dla większości krajów z transformującą się gospodarką, aktualnym zadaniem jest opracowanie i realizacja efektywnej polityki regionalnej mającej na celu likwidację nierówności w poziomie i warunkach życia w poszczególnych regionach, podniesienie ich konkurencyjności. Dlatego ważne jest wykrycie czynników sprzyjających przedsiębiorczości i zbadanie szans jej wzmocnienia.

Wielu ekspertów wymienia wzrost dysproporcji w rozwoju społeczno-ekonomicznym zachodnich i wschodnich regionów jako jedną z ważnych cech przemian w przestrzennej strukturze gospodarki państw Europy Środkowej i Wschodniej (EŚW). W tych pierwszych regionach, z reguły, szybciej tworzą się powiązania gospodarcze z partnerami zachodnioeuropejskimi, obserwuje się intensywny wzrost nowych konkurencyjnych przedsiębiorstw. W zachodnich regionach krajów EŚW niższy jest średnio poziom bezrobocia (Fatiejew 1999, s. 9).

Linia granicy radziecko-polskiej z lat 1921–1939 wyraźnie dzieli Białoruś na dwa regiony, których ludność charakteryzuje się różnym doświadczeniem historycznym, a w niektórych przypadkach – specyficzną regionalną subkulturą.

Terytorium Zachodniej Białorusi stanowi około 40% powierzchni republiki. Mieszkają tam 3 mln z 10 mln ludności kraju. Zachodnia Białoruś to region półrolniczy, gdzie zachowała swoją żywotność tradycyjna kultura wiejska, natomiast Wschodnia Białoruś to region uprzemysłowiony, tu kultura regionalna skupia się w dużych miastach. Industrializacja zachodniej części Białorusi faktycznie nabrała rozpędu dopiero tuż przed rozpadem ZSRR (Szewcow).

W okresie powojennym w różnych częściach Białorusi ukształtowała się nie tylko różna specjalizacja gospodarcza, ale i utrwaliła różnaita struktura społeczno-ekonomiczna. Na Wschodniej Białorusi ludność miejska stanowi 76%, a wiejska – 24% ludności, na Zachodniej Białorusi odpowiednio 60% i 40%. Na Zachodniej Białorusi są tylko cztery miasta, których liczba mieszkańców przekracza 100 tys. – Grodno (312 tys.), Brześć (296 tys.), Baranowicze (169 tys.) i Pińsk (131 tys.), podczas gdy na Wschodzie znajdują się największe miasta republiki: Mińsk (1726 tys.), Homel (492 tys.), Mohylew (364 tys.), Witebsk (351 tys.) oraz Bobrujsk (221 tys.), Borysów (151 tys.), Orsza (139 tys.), Mozyrz (111 tys.), Soligorsk (102 tys.) (*Statisticzeskij jeżegodnik Riespubliki Bielaruś* 2001, s. 105).

W końcu XIX i na początku XX wieku poziom rozwoju przemysłu wschodnich i zachodnich obszarów Białorusi, a także poziom przedsiębiorczości ziemian i szlachty obu części nie różnił się istotnie. Na przykład najwięcej fabryk i zakładów należących do szlachty było zlokalizowanych w guberni mohylewskiej (wschód) i grodzieńskiej (zachód) (Żytko 2003, s. 12).

W latach 1921–1939 Zachodnia Białoruś była stosunkowo zapóźnioną rolniczą peryferią Polski i wykorzystywana była głównie jako źródło surowców i taniej siły roboczej oraz rynek zbytu jej przemysłu. Przemysł rozwinięty był tylko w Białostockim Okręgu Przemysłowym (z którego w skład obecnego terytorium republiki weszły tylko dwa rejony – grodzieński i wołkowyski). Jednak według danych z 1928 roku na Zachodniej Białorusi działało około 2 tys. przedsiębiorstw – przy czym 80% z nich zatrudniało od 5 do 20 osób, i około 50 tys. rzemieślników (*Encykłapedia...* 1996, s. 421).

Na Wschodniej Białorusi największy rozwój małej przedsiębiorczości nastąpił w warunkach Nowej Polityki Ekonomicznej (1921–1922). W tym okresie mały i średni przemysł zdominował przemysł Białorusi. Pod względem liczby zatrudnionych i wielkości produkcji w 1923 r. znacznie przewyższał on wielki przemysł. Wartość jego produkcji globalnej wynosiła 64 mln rubli – 60% całej

produkcji przemysłowej Białorusi. Jednak już w 1923 r. rząd ZSRR zaczął niszczyć burżuazję, co poskutkowało ruiną gospodarczą tej gałęzi (Jaroszuk 1999, s. 113).

Spróbujmy przeanalizować, czy współcześnie istnieją różnice, z punktu widzenia warunków i poziomu rozwoju przedsiębiorczości, między wschodnim i zachodnim regionem Białorusi.

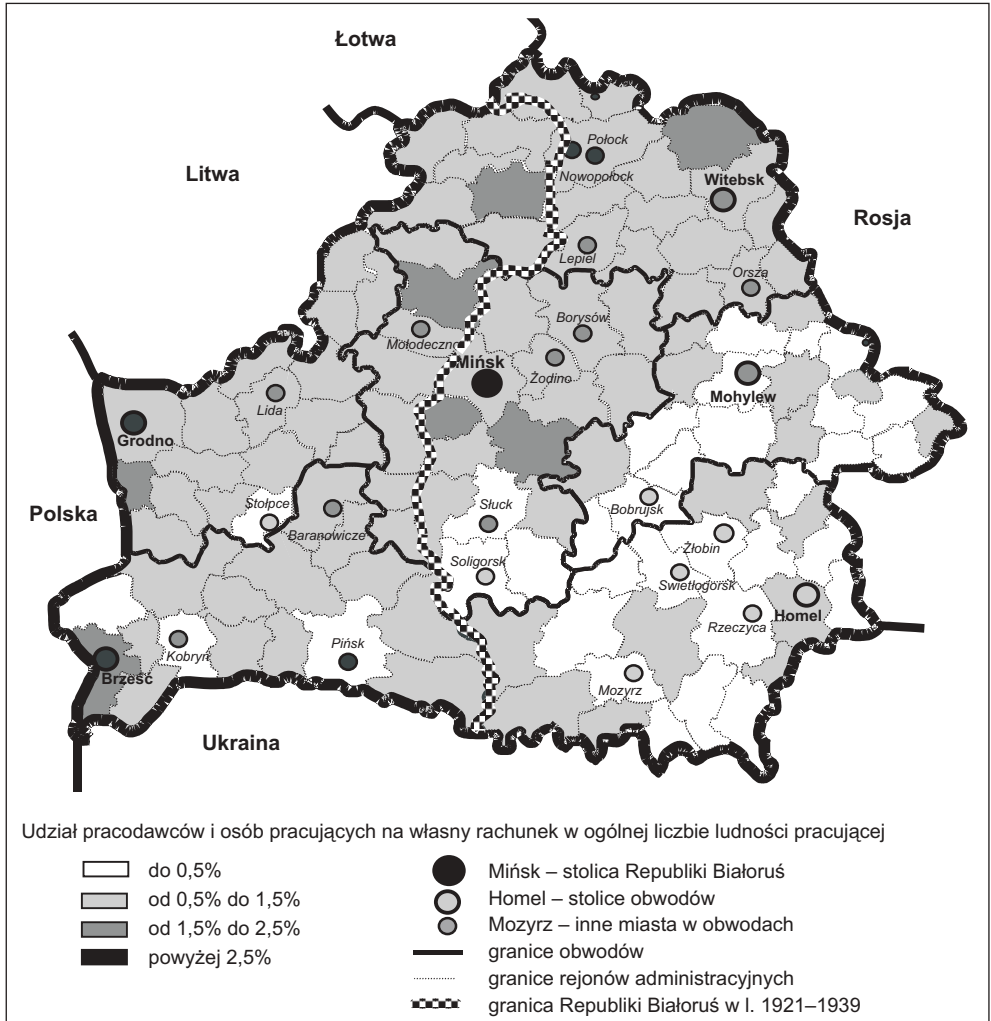
Regionalne czynniki rozwoju przedsiębiorczości w Republice Białoruś

Małe przedsiębiorstwa na terytorium republiki rozmieszczone są nierównomiernie. Podstawowa ich część (56%) skoncentrowana jest w Mińsku. Stosunkowo wysoki poziom rozwoju przedsiębiorczości charakterystyczny jest także dla stolic obwodów i miast przemysłowo rozwiniętych, co może być związane z oddziaływaniem wyższego poziomu wykształcenia ludności, który jest cechą charakterystyczną dla miast tego typu. To przypuszczenie potwierdza badanie przeprowadzone przez międzynarodowy zespół badawczy w ramach projektu TACIS „Identyfikacja potrzeb wsparcia małych przedsiębiorstw Ukrainy, Białorusi i Mołdawii dla opracowania programów wsparcia na poziomie krajowym i regionalnym”: 80% posiadaczy MSP, którzy znaleźli się z badanej próbie, miało wyższe wykształcenie. Jak zaznaczono w krótkim raporcie z tego badania, cecha ta wyróżnia kraje z transformującą się gospodarką w porównaniu z krajami o bardziej dojrzałej gospodarce rynkowej (Smallbone et al. 1999).

Jednocześnie w przemysłowo rozwiniętych krajach i krajach z transformującą się gospodarką obserwuje się pewne podobne tendencje, jeśli chodzi o terytorialny rozwój małej przedsiębiorczości. Sektor małej przedsiębiorczości charakteryzuje się wysoką dynamiką w strukturze gospodarczej większości miast stołecznych i ośrodków przemysłowo rozwiniętych.

Rejony obwodów brzeskiego, homelskiego i mohylewskiego, dotknięte awarią w elektrowni czarnobylskiej, odznaczają się znacznie niższym poziomem rozwoju przedsiębiorczości.

Dane ze spisu ludności z 1999 roku pozwalają skonstruować jeden ze wskaźników charakteryzujących syntetyczny poziom przedsiębiorczości ludności – udział pracodawców i osób pracujących na własny rachunek w ogólnej liczbie osób zawodowo czynnych. Przestrzenne zróżnicowanie tego wskaźnika na terytorium republiki (ryc. 1) pozwala zauważyć wyższą aktywność ludności obwodów mińskiego i grodzieńskiego, a także niektórych zachodnich rejonów obwodów brzeskiego i witebskiego. W stolicach zachodnich obwodów (miasta Grodno i Brześć) poziom przedsiębiorczości w pierwszym przypadku jest równy, a w drugim – bliski analogicznych wskaźników dla Mińska. Najniższy wskaźnik dla stolic obwodów odnotowuje się dla Homla, niewiele wyższy – dla Mohylewa. Analogiczne tendencje można zauważyć w terytorialnym rozmieszczeniu wskaźnika przedsiębiorczości ludności ośrodków przemysłowych: w obwodach brzeskim, witebskim, grodzieńskim i mińskim jest on wyższy niż w obwodach mohylewskim i homelskim.

Ryc. 1. Poziom przedsiębiorczości mieszkańców Republiki Białoruś według danych spisu ludności z 1999 r.

Wnioski, jakie wynikają z rezultatów analizy kartograficznej, potwierdza analiza korelacji danych według rejonów i dużych miast republiki, którą przeprowadzono za pomocą indeksów czynników rozwoju przedsiębiorczości, otrzymanych z wyjściowej wielkości wskaźnika według poniższego równania.

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i \min}}{x_{i \max} - x_{i \min}}$$

gdzie y_{ij} – i -ty indeks dla j -tego rejonu (miasta)
 x_{ij} – i -ty wskaźnik dla j -tego rejonu (miasta)
 $x_{i \min}$ – minimalna wielkość i -tego wskaźnika
 $x_{i \max}$ – maksymalna wielkość i -tego wskaźnika

Tak więc maksymalna wielkość indeksu dla rejonów i miast równa się 1, minimalna – 0, pozostałe wielkości mieszczą się w przedziale od 0 do 1 zgodnie z liniową zależnością od wyjściowej wielkości wskaźnika. Indeks sumaryczny uzyskuje się jako średnią wielkość części składowych.

Współczynniki korelacji otrzymane w rezultacie analizy zawarte są w tab. 1. Potwierdzają one, że obszary rozwinięte przemysłowo i mające wysoki poziom wykształcenia ludności z reguły odznaczają się też wyższym poziomem przedsiębiorczości.

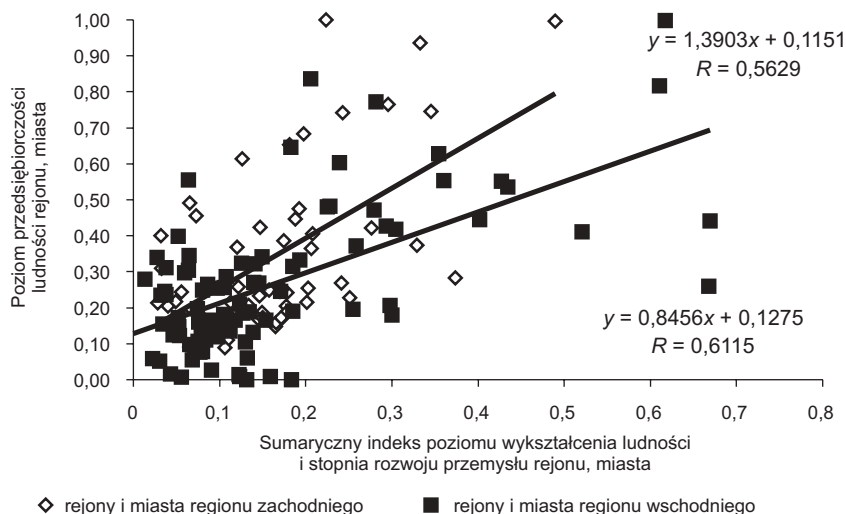
Tab. 1. Współczynniki korelacji między indeksami przedsiębiorczości ludności (y_1), poziomu wykształcenia ludności (y_2), wielkości produkcji przemysłowej na jednego mieszkańca (y_3) i sumarycznym indeksem poziomu wykształcenia i wielkości produkcji przemysłowej na jednego mieszkańca $(y_2+y_3)/2$

	y_1	y_2	y_3	$(y_2+y_3)/2$
y_1	1,00			
y_2	0,57	1,00		
y_3	0,39	0,42	1,00	
$(y_2+y_3)/2$	0,57	0,84	0,84	1,00

Analiza zróżnicowania poziomu przedsiębiorczości ludności zależnie od rozwoju przemysłu obszarów i od poziomu wykształcenia przeprowadzona osobno dla rejonów i miast regionu zachodniego i wschodniego pokazała, że istnieją dodatkowe czynniki sprzyjające przedsiębiorczości ludności regionu zachodniego. Jak wynika z danych zawartych na ryc. 2, tym samym wielkościami sumarycznego indeksu poziomu wykształcenia ludności i wielkości produkcji przemysłowej na jednego mieszkańca w przypadku zachodnich i wschodnich rejonów i miast republiki w tych pierwszych odpowiadają średnio wyższe współczynniki przedsiębiorczości ludności.

Jedną z możliwych przyczyn tej różnicy jest krótszy okres istnienia gospodarki planowej w zachodnich rejonach republiki, a tym samym wyższy stopień zachowania wzorców społeczno-psychologicznych charakterystycznych dla gospodarki rynkowej. Pewien wpływ może mieć też współpraca przygraniczna z krajami, które osiągnęły sukcesy na drodze przekształceń rynkowych (Łotwa, Litwa, Polska).

Obywatele Białorusi zajmują trzecie miejsce wśród mieszkańców innych krajów pod względem liczby przyjazdów do Polski (po obywatelach Niemiec i Czech). Zajmują także trzecie miejsce pod względem ogólnej sumy wydanych walut i pod względem kwot wydanych na terytorium Polski na jednego przyjeżdżającego cudzoziemca. Około 80% wszystkich zakupów robionych w Polsce przez Białorusinów dokonywanych jest w odległości do 20 km od wspólnej granicy. Tak więc nawet na poziomie drobnego handlu sąsiedztwo z bogatym krajem wzbogaca w pierwszej kolejności zachodnich Białorusinów. Podobne zjawiska obserwuje się też w Polsce w rejonach przylegających do Niemiec. Najwięcej inwestycji, najwięcej możliwości znalezienia pracy w Polsce zauważa się w pobliżu niemieckiej granicy (Szewcow).

Ryc. 2. Zależność poziomu przedsiębiorczości mieszkańców zachodniego i wschodniego regionu Republiki Białoruś od syntetycznego poziomu rozwoju przemysłu terytorium i poziomu wykształcenia ludności

Możliwe jest też istnienie czynnika negatywnego oddziałującego na przedsiębiorczość ludności regionu wschodniego – radioaktywnego skażenia terytorium.

Dla dokonania bardziej obiektywnej analizy regionalnych czynników rozwoju małej przedsiębiorczości w republice konieczne są dane o stosunku społeczeństwa do przedsiębiorczości oraz oceny zewnętrznego otoczenia na danym obszarze ze strony kadry kierowniczej małych przedsiębiorstw, które można otrzymać tylko metodą badań socjologicznych.

Specyfika rozwoju przedsiębiorczości zachodnich i wschodnich obwodów Republiki Białoruś: rezultaty badania ankietowego przedsiębiorców

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu przy udziale witebskiej i grodzieńskiej filii Prywatnej Instytucji Kształcenia (*Czastnoje uczreźdzenije obrazowanija*) „Instytut Wiedzy Współczesnej” (*Institut sowriemiennych znaniij*) przeprowadził w ramach międzynarodowego badania porównawczego „Konkurencyjność regionu w warunkach przechodzenia do gospodarki rynkowej” w lutym–maju 2002 r. badania przedsiębiorców obwodu grodzieńskiego (na zachodzie) i obwodu witebskiego (w większości na wschodzie kraju). Badaniami objęto 124 kierowników przedsiębiorstw: 60 w obwodzie witebskim i 64 w grodzieńskim (Kosiedowski 2004).

Ważnym czynnikiem rozmieszczenia małych przedsiębiorstw okazały się kwalifikacje siły roboczej dostępnej w danej okolicy, co potwierdza wnioski o konieczności podniesienia poziomu wykształcenia ludności w celu stymulowania rozwoju małej przedsiębiorczości. W przekroju regionalnym tę przyczynę

częściej wymieniają kierownicy małych przedsiębiorstw obwodu witebskiego. W obwodzie grodzieńskim tworzeniu małych prywatnych przedsiębiorstw sprzyjają dobre powiązania transportowe i bliskość dostawców (tab. 2).

Tab. 2. Przyczyny lokalizacji przedsiębiorstwa w danej miejscowości (w % odpowiedzi w każdej grupie)

	Wszystkie przedsiębiorstwa	W tym w obwodzie	
		witebskim	grodzieńskim
Dostępne kwalifikacje siły roboczej	25,8	30,0	21,9
Bliskość dostawców	20,2	8,3	31,3
Dobre powiązania transportowe	18,2	13,3	23,4

Analiza struktury zaopatrzenia i sprzedaży według typów rynków świadczy, że przedsiębiorstwa obydwu badanych obwodów działają głównie na rynku lokalnym. Jednakże podmioty gospodarcze obwodu grodzieńskiego w większym stopniu niż te z obwodu witebskiego zorientowane są na rynek zagraniczny zarówno pod względem sprzedaży, jak i zaopatrzenia (tab. 3).

Tab. 3. Struktura zaopatrzenia i sprzedaży według typów rynków (w % odpowiedzi w każdej grupie)

Typ rynku	Wszystkie przedsiębiorstwa		W tym w obwodach			
			zaopatrzenie		sprzedaż	
	zaopatrzenie	sprzedaż	witebski	grodzieński	witebski	grodzieński
lokalny	35,9	59,7	30,3	41,3	61,7	57,8
regionalny	17,2	17,5	23,4	11,3	16,4	18,6
krajowy	23,8	13,0	26,3	21,5	14,5	11,4
zagraniczny	23,1	9,8	20,0	26,0	7,4	12,2
ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Podejmując decyzję o kierunkach inwestowania, menedżerowie przedsiębiorstw w obwodzie grodzieńskim najbardziej zwracają uwagę na poprawę jakości produktów lub usług. Ten kierunek inwestycji wskazało 73,7% przedsiębiorców, którzy zainwestowali w obwodzie grodzieńskim, i 42,9% – w witebskim. Znacznie więcej grodzieńskich przedsiębiorców odczuwa potrzebę dostępu do informacji ekonomicznej wysokiej jakości i wykorzystywania możliwości wspólnej reklamy (tab. 4). Wszystko to świadczy o wysokim poziomie konkurencji w regionie. Im więcej konkurencji, tym ważniejsza jest rola jakości produkcji, i tym bardziej potrzebna jest informacja w ogóle, a informacja o rynkach zbytu i cenach na nich w szczególności.

Analiza odpowiedzi kierowników przedsiębiorstw na pytanie o to, jaka pomoc ze strony miejscowych władz jest dla nich niezbędna, pozwoliła wykryć pewne różnice w mentalności przedsiębiorców obwodu zachodniego i wschodniego. I tak, odpowiadając na pytanie o to, jaką pomoc ze strony władz

administracyjnych dla rozwoju swojej firmy chciałby otrzymać przedsiębiorca, większość respondentów z regionu zachodniego wybierała wariant odpowiedzi: „wolność ekonomiczną, niemieszanie się władz do działalności firmy”. Natomiast wschodniobiałoruscy kierownicy małych przedsiębiorstw z regionu witebskiego życzyli sobie przede wszystkim różnych rodzajów pomocy w uzyskaniu środków finansowych.

Tab. 4. Jaką pomoc ze strony władz lokalnych chciałoby otrzymać przedsiębiorstwo w przyszłości? (w % otrzymanych odpowiedzi w każdej grupie)

	Wszystkie przedsiębiorstwa	W tym obwody	
		witebski	grodzieński
Dostarczenie informacji ekonomicznej wysokiej jakości	25,0	18,3	31,3
Możliwości wspólnej reklamy	16,9	6,7	26,6

Analiza rezultatów badania ankietowego pozwoliła potwierdzić niektóre uzyskane wcześniej wnioski na temat regionalnych czynników rozwoju małej przedsiębiorczości i konieczności doskonalenia systemu jego wsparcia przez państwo z uwzględnieniem regionalnej specyfiki.

Podsumowując, można stwierdzić, że różnice w przedsiębiorczości mieszkańców zachodniego i wschodniego terytorium Białorusi z jednej strony spowodowane są współpracą przygraniczną z krajami, które osiągnęły pewne sukcesy na drodze przekształceń rynkowych, jednakże, z drugiej strony, z całą pewnością są też wynikiem różnego stosunku do ludzi przedsiębiorczych, co odzwierciedla się w świadomości nawet po 2–3 pokoleniach i staje się istotnym czynnikiem utrudniającym lub sprzyjającym rozwojowi biznesu prywatnego przedsiębiorcy.

tłumaczenie *Roman Szul*

Literatura

- Bąk M., Grabowski M., Kulawczuk P. et al., 2001, *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionalny*, Warszawa: Polska Fundacja Promocji i Rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw.
- Encykłapedija historii Biełarusi*, 1996, t. 3, Minsk: Biełarusskaja Encykłapedija imia Pietrusa Brouki.
- Fatiejew W.S., 1999, *Waprosy sowierszenstwowanija gosudarstwiennoj regionalnoj politiki Biełarusi*, Międzynarodnaja Nauczno-Practiczeskaja Konferencja „Regionalnaja ekonomiczeskaja politika” (serija *Ekonomika*, żurnał *Prawo i Ekonomika*) Grodno, 27–28 maja.
- Jaroszuk S.W., 1999, „Małaja promyszlenność w usłowijach nowoj ekonomiczeskiej politiki (1921–1922)”, *Biełarusskij ekonomiczeskij żurnał*, nr 3.
- Kosiedowski W. (red.), 2004, *Konkurencyjność regionów w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej. Międzynarodowa analiza porównawcza:*

- Białoruś, Litwa, Łotwa i Polska*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 499.
- Smallbone O., Welter F., Isakova N., Klochko Y., Aculai E., Slonimski A., 1999, *Identifying the Support Needs of Small Enterprises in Ukraine, Belarus and Moldova to Develop an Agenda for Policy at National and Regional Levels. Final Report for TACIS ACE Project (Contract No T 95-4139K)*, London: Centre for Enterprise and Economic Development Research Middlesex University Business School, s. 100.
- Statyścičeskij ježegodnik Riepubliki Biełaruś*, 2001, Minsk: Informstat Ministata Riepubliki Biełaruś, s. 582.
- Szewcow J., *Ot Wostoka-Zapada k Brieštu-Witiebku (Ugrozy biezopasnosti Biełarusi, proizchodiaszczyje iz jejo riegiionalnoj struktury)*, <http://www.iph.bdg.by/socium.html>.
- Żytko A., 2003, „Dwaranskaje pramysłowaje pradprymalnictwa u Biełarusi (1861–1914)”, *Biełaruski histiczny časopis*, nr 2.

Antoni Słonimski, Marina Słonimska

ENTREPRENEURSHIP IN WESTERN AND EASTERN REGIONS OF BELARUS

The article demonstrates the differentiation of the intensity and characteristics of entrepreneurial activities in Belarus. With respect to many features, Belarus seems to be divided into the western and eastern part, that is, between the territory belonging before World War II to Poland and USSR. The eastern part is more urbanized (76% of urban population comparing to 60% in the west), includes largest cities and has better education indicators than the western part. As entrepreneurship is highly correlated with education level and the degree of urbanization, it is not surprising that small business is most intense in Minsk and eastern Belarus. However, of the areas characterized by similar urbanization and education level, but located at different sides of the pre-war border, entrepreneurship is decidedly more developed in the west. The research was conducted in the two regions: Grodziensk (western Belarus) and Witebsk (eastern Belarus). It showed that entrepreneurs from the western part of the republic are more free market oriented. While their main request from the central government was simply: less regulations, their counterparts in the east demanded rather more direct support from the state. This difference is the legacy of historical divisions and closer links of the western Belarus with the market economies of Poland and Lithuania.